

MİLLÎ MÜCADELE'DEN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNGİLİZ BELGELERİNDE SURİYE VE MİSİR'DAKİ “KEMALİST AJANLAR”

Mustafa MÜJDECİ*

Öz

Bu çalışmada 1921-1926 yılları arasını kapsayan dönemde Orta Doğu'da görev yapmış bazı Türk görevlileri ve faaliyetleri İngiliz belgeleri zaviyesinden incelenecektir. “Turkish and Kemalist Agents” başlığını taşıyan dosyada yer alan belgelerde özellikle bölgede görev yapan Türk görevliler konu edilmiştir. Kahire merkezli İngiliz Yüksek Komiserliği'nin kaşesini taşıyan bu belgeler Şam, Halep, Beyrut ve Kahire gibi merkezlerdeki İngiliz görevliler tarafından hazırlanmış gizli ibareli raporlardan müteşekkildir. Çalışmada resmi kayıtların ortaya konulması ve değerlendirilmesi yapılacak olsa da istihbarat ve ajanlıkla ilgili faaliyetlerin doğası gereği “bilinmeyen/açıklanamayan” ve “kapalı” kalan kısımlarının olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kemalist ajanlar, İngiliz belgeleri, istihbarat, Orta Doğu, Suriye, Mısır.

**“Kemalist Agents” In Syria And Egypt In British Documents From
The National Struggle To The Republican Era**

Abstract

In this study, we will examine some Turkish officials and their activities in the Middle East between the years of 1921 and 1926 through British documents. The relative documents are titled as “Turkish and Kemalist Agents”. They are specifically mentioned Turkish officials working in the region. These documents, which bear the stamp of the Cairo based British High Commissioner's Office, are composed of confidential reports. These reports were prepared

Geliş Tarihi: 02 Kasım 2021 - Kabul Tarihi: 11 Nisan 2022.

Atf Bilgisi: Mustafa Müjdecî “Millî Mücadele'den Cumhuriyet Dönemine İngiliz Belgelerinde Suriye ve Mısır'daki “Kemalistler Ajanlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 131, Sayı: 258, İstanbul 2022, s. 181-198, doi: 10.55773/tda.1017966.

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırıkkale-Türkiye, mmujdecî@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-8262-2310.

by British officials in the headquarters such as Damascus, Aleppo, Beirut and Cairo. Although this study aims to reveal and evaluate the official records, it should be noticed that there are always “unknown/unexplained” and “closed” parts in intelligence and spying related activities due to their nature.

Keywords: *Kemalist Agents, British Documents, Intelligence, Middle East, Syria, Egypt.*

Giriş

Geçmişten günümüze hem savaşlar sırasında hem de farklı alanlardaki rekabet dönemlerinde devletler arası mücadelelerde istihbarat ve casusluk faaliyetleri önemini hiç kaybetmemiştir. Haber alma, yönlendirme ve önleme faaliyetleri savaşların ve mücadelelerin vazgeçilmez unsuru olarak görülmüştür.

İstihbarat her ne kadar “haber alma ve toplama” olarak tanımlansa da yalnızca bunlardan ibaret olmadığı, haber almanın istihbaratın başlangıç adımı olarak değerlendirildiği tarihten günümüze kadar gelen uygulamalardan anlaşılmaktadır.¹ Meydan savaşlarında düşman kuvvetlerinin planlarını öğrenmek amacıyla yürütülen “gizli savaş” unsurlarının kullanımı, “bilgi silahı”nın gücünün öneminin ortaya çıkmasıyla devletlerin her türlü rekabet alanında yürüttüğü savaşların ayrılmaz birer parçası olmuştur.² Geniş bir bakış açısıyla istihbarat her konuda rekabet edilmesinden başka “tarihin akışını izlemek ve istikbali görebilmek” olarak tanımlanırken silahların en önemlisi olduğuna dikkat çekilmiştir.³

Casusluk ve ajanlık işinin devletlerdeki uygulamaları benzerlikleri muhteva olsa da devletler dönemselsel olarak farklı tarz yaklaşımları benimsemişlerdir. Matbuattan yararlanılması, güvercin kullanımı, çeşitli dinleme unsurlarının kullanılması, gizli, şifreli ve parolalı yazışma usulleri, resmi belgelerin sahtelerinin üretilmesi, beden ve eşya üzerinde mesaj saklanması ve çeşitli makine ve aletlerin kullanımı gibi yöntemler, 20. yüzyıl başlarına kadar görülen istihbarat ve ajanlık faaliyetleri arasında sayılmaktadır.⁴ Genel olarak istihbaratın planlama, toplama, işleme, çözümlenme ve üretimden müteşekkil beş adımdan oluşan bir süreç olduğu kabul edilmektedir.⁵

Haber alma faaliyetlerine kuruluşundan itibaren ehemmiyet gösteren⁶ Osmanlı Devleti'nin son döneminde II. Abdülhamit döneminin istihbarat teşkilatı ve İttihat ve Terakki yönetimince kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın ülke için-

¹ Hamit Pehlivanlı, “Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık”, *Türkler*, C.5, Ankara, 2002, s. 522.

² Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, Kasım 2018, s. 2.

³ Mehmet Atay, “Stratejik Ulusal Güvenlik İstihbaratı”, *Strateji Dergisi*, S. 96/1, Ankara 1996, s. 83-85.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, Kasım 2018.

⁵ Nurullah Aydın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat*, İstanbul, 2015, s. 17.

⁶ Osmanlı'nın son döneminden Mütareke dönemine kadar gelişen istihbarat teşkilatıyla ilgili bkz. Necdet Aysal, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.40, Kasım 2007, s. 523-543.

de ve dışında önemli istihbarat faaliyetleri yürüttüğü bilinmektedir. Dönemin şartlarında büyük devletlerin mücadele ve rekabet alanı haline gelen Osmanlı coğrafyasında adı geçen istihbarat teşkilatları yabancı istihbarat örgütleriyle başarılı mücadeleler yürütmüştür. Özellikle Teşkilat-ı Mahsusa, faaliyet gösterdiği alanlarda komitacılık⁷ ve istihbarata karşı koyma konularında başarılı olmuştur. Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde de istihbarat teşkilatları kurulmuş ve zamanın şartlarına uygun olarak faaliyet göstermişlerdir.⁸ İyi bir teşkilat yapısı ve titiz bir organizasyon biçimine sahip olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın yönetim kadrosu iyi yetişmiş vatansever asker ve sivillerden müteşekkildir. Büyük kısmı ordu içinden seçilen Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri arasında diplomatlar, doktorlar, gazeteciler ve çeşitli sivil memurlar da bulunmaktadır.⁹ Osmanlı Devleti'nin son döneminde Arap bağımsızlık hareketlerini körükleyen istihbarî faaliyetler, devletin her köşesinde çoğalan konsolosluklar, çeşitli dostluk kuruluşları, kültürel cemiyetler, yardım kurumları ve yabancıların kurduğu hastaneler Teşkilat-ı Mahsusa tarafından gözetim altında tutulmuştur.¹⁰

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı coğrafyasında istihbarat ve casus savaşlarının da yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle İngiliz sömürgeciliğinin Orta Doğu'daki faaliyetleri, doğrudan Osmanlı Devleti'ne yönelik yürütülmüştür. Özel büroların kurulması, temsilciliklerin faaliyet alanlarının yeniden düzenlenmesi ve bölgeyi ayrıntılı bir şekilde tanıyan casusların görevlendirilmesi İngiltere'nin bölgedeki istihbarat uygulamalarından bazıları olmuştur.

Hindistan ve Doğu kolonilerinin kaynakları İngiltere açısından hayati önemde görülmüştür. Sömürge bölgelerini askerî ve diplomatik çabaları sayesinde ele geçiren İngiltere, Hindistan ve Mısır'la özel olarak ilgilenmiştir. Bu iki önemli bölgedeki çıkarlarının mutlak surette korunması için her türlü yol kullanılmıştır. Özellikle istihbarat faaliyetlerinde Arap coğrafyasını içine alan Mısır kullanılmıştır.¹¹

Osmanlı Devleti ise Kuzey Afrika'da Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında -özellikle de- bölgeye gönderdiği görevliler aracılığıyla önemli faaliyetlerde bulunmuştur.¹² Birinci Dünya Savaşı başlarında Mısır ve civarında propaganda ve istihbarat faaliyetlerinde bulunmak üzere bölgeye gönderilen Türk subaylarının faaliyetleri İngiltere açısından endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Bu görevlilerin fiziksel özelliklerinden bölgedeki faaliyetlerine kadar pek çok konu İngiliz temsilci-

⁷ Ayrıntılı olarak bkz. Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa'dan Milli Emniyet Hizmetleri'ne" *Strateji Dergisi*, S.96/1, Ankara 1996.

⁸ Atatürk dönemi istihbarat faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Hamit Pehlivanlı, "İstihbarat Teşkilatı (Atatürk Dönemi)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr>

⁹ Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Ankara, 1999, s. 77-79.

¹⁰ Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, İstanbul, 1990, s. 16-17.

¹¹ Ü.Gülsüm Polat, "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVI, Mart 2010, S. 76, s. 98.

¹² Osmanlı Devleti'nin savaş boyunca bölgedeki faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. F.Rezzan Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2010.

liklerinin raporlarında dikkatlice kaydedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na girişinin ardından Cihad-ı Ekber'in ilan edilmesi ve bunun İngiltere açısından endişe verici şekilde değerlendirilmesi, buna istinaden bölgeye gönderilen Türk görevlilerinin faaliyetleri ve İngilizler aleyhindeki propagandaların önlenmesi düşüncesi, bölgede karşı propaganda yapılması yönünde bir kanaatin oluşması ve Mark Sykes'in Mısır merkezli doğu hakimiyet sahasında yürütülecek olan propaganda faaliyetlerinin koordine edilmesi ve yürütülmesi amacıyla bir Arap Bürosu kurulması fikrini canlandırmıştır. Kahire merkezli Arap Bürosu'nun kuruluşunda "Londra'daki ilgili departmanlarla iletişimde olmak, Mezopotamya, Hindistan ve Akdeniz'deki İngiliz yöneticileri ile iletişimde olmak ve İngiliz, Hindistan ve Fransız basınında kullanılmak üzere propaganda materyalleri hazırlamak" gibi gerekçeler öne çıkmaktadır. Bu noktada bölgedeki Alman ve Osmanlı propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin engellenme düşüncesinin de etkili olduğu bilinmektedir.¹³ Arap dünyasında Osmanlı'ya karşı bir devrim yaratmak düşüncesiyle I. Dünya Savaşı sırasında kurulan ve Kahire İstihbarat Dairesi'nin bir bölümünü teşkil eden Arap Büro yalnızca Almanya ve Osmanlı Devleti'nin faaliyetlerini engellemekle kalmamış, Arap bölgelerinde bir devrim için uygun ortamı oluşturacak üs haline gelmiştir. Arap Yarımadası ve Levant ile ilgili olarak İngilizlerin başlıca yetki merkezi haline gelen Arap Bürosu, Arap bağımsızlık devrimin planlamış, Arapları Türklere karşı kıskırtmayı başarmış, Araplar arasında milliyetçilik fikrinin yayılmasında etkili olmuş ve Arap devriminin başarıya ulaşmasında çok etkili olmuştur.¹⁴ Arap Bürosu'nun kurulması zaten var olan Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin profesyonel faaliyetlerine rağmen İngiltere'nin bölgeyi dikkatle takip etmek, istihbarat ve propaganda faaliyetlerini daha sistematik yapmak düşüncesini yansıtmakla birlikte savaş sonrası dönemde geliştirilecek stratejilerin belirlenmesinde önemli tecrübe ve birikim kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

İngilizlerin planlamalarına göre hayata geçirilen Arap Büro, raporlarını Dışişleri Bakanlığı'na Kahire'deki Yüksek Komiserlik aracılığıyla sunuyordu. Bölgedeki Alman-Türk politika ve faaliyetlerini Londra'ya bildirmek, İngiltere'nin genel politikasıyla Yakın Doğu politikasını uyumlu hale getirmek ve bölgedeki Müslümanlar arasında İngiltere lehine Alman ve Türkler aleyhine propaganda faaliyetlerinde bulunmak amaçlarını gerçekleştirmek düşüncesiyle kurulan Arap Büro'ya kısa zamanda Lawrence, Gertrude Bell gibi İngiliz istihbaratının doğu uzmanlarından birçoğu katılmıştır. Bölgedeki Alman ve Türk görevlilerinin faaliyetleri hakkında düzensiz bilgileri haftalık raporlar haline getirecek olan Büro, dört yıl faaliyet gösterdikten sonra 1920'de lağvedilmiştir.¹⁵

¹³ Ü. Gülsüm Polat, "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", s. 99, 100-104, 111.

¹⁴ Kefah Ahmed Najjar, "Kahire'deki İngiliz İstihbarat Dairesi'nin (Arap Bürosu) Şerif Hüseyin Ayaklanması'ndaki Rolü 1916-1918", *II. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Emperyalizm, Hegemonya ve İstihbarat Faaliyetleri*, 30 Kasım-2 Aralık 2017 Giresun, AAM Yayınları, Ankara, 2019, s. 881, 896.

¹⁵ Ü. Gülsüm Polat, "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", s.120, 123-127.

İngiliz istihbarat yapılanması bölgede etkinliğini arttırırken bir ara Orta Doğu'da sürekli ve birleşik bir istihbarat sistemi kurulması fikri de gündeme gelmişti. İngiliz Savaş Bakanlığı'nın önerisine göre Sürekli ve Birleşik İstihbarat Servisi adını taşıyacak olan bu yapılanma Müslüman coğrafyalarda her çeşit istihbaratı sağlamakla görevlendirilecekti. General Milne'nin İstanbul'da komutası altındaki istihbarat yapılanmasının yetersizlikleri de göz önünde bulundurularak burada bir Müslüman İstihbarat Bürosu kurulması gerektiği değerlendirilmişti. Balkanlar hariç bölgede etkin çalışma planı olacağı düşünülen bu servis çeşitli gerekçelerle Lord Curzon'un onaylamaması nedeniyle hayata geçirilememiştir.¹⁶ Bu ve benzeri girişimleriyle Orta Doğu'da her türlü istihbarat ve propaganda faaliyetlerini devam ettiren İngilizler, gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirmeyi düşündükleri projelerle bölgeyle yakından ilgilendiklerini göstermişlerdir.

Esasen bu şekilde bölgede oluşan Arap Büro tecrübesi sonraki yıllardaki temsilciliklerin planlanmasında da etkili olmuştur. Arap aşiretleri ile ilgili olarak ayrıntılı verilerin derlendiği, Türk görevlilerinin adım adım takip edildiği ve propagandanın sistematik hale getirildiği bu tecrübe yeni Türk devletinin kuruluş sürecinde de geliştirilerek devam ettirilmiştir. Makaleye konu edilen "Turkish and Kemalist Agents" başlıklı dosyada yer alan belgelerden de bu durum rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Suriye'de ve Mısır'da Kemalist Ajanlar

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı mağlubiyetinin ardından büyük güçlerin Osmanlı bakiyesi ülkelerde takip ettiği stratejiler bölge halklarını ve yerel idarecileri doğrudan etkileyen bir süreci de başlatmıştır. Savaş sonrası yaşanan değişim ve dönüşümle birlikte bölge haklarına verilen vaatlerin tutulmaması yeni dönemin sancılı başlamasına neden olmuştur. İngiliz ve Fransızlardan beklenen faydayı bulamayan ve aksine baskı ve zorlamalara maruz kalan halkların yükselen milliyetçilik akımının da etkisiyle başkaldırı hareketlerine giriştikleri görülmüştür. Sömürgeci ve mandater yönetimlere karşı gelişen mücadeleler zaman zaman ayaklanmalara kadar uzanmıştır. Büyük güçlerin teşviki ve desteği ile oluşan "kukla yönetimler" de bu karşı çıkışa maruz kalmıştır. Halkın bağımsızlık düşüncesi ile güçlenerek artan direnişi zaman zaman çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. İngiliz ve Fransız yönetimleri bu durumlara karşı çeşitli önlemler almış ve politikalar belirlemişlerdir. Bazı yeni uygulamalar ve psikolojik harp tekniklerinin kullanılması bölge halklarının direnişini yatıştırmak için tercih edilen yollardan biri olmuştur. Aynı dönemde Türk İstiklal Harbi'nin etkisini ve etkinliğini azaltmak üzere benzer uygulamalar yapılmıştır. Türk İstiklal Harbi'nin adım adım başarıya ulaşması büyük güçlerin boyunduruğunda yaşamak zorunda kalan milletler için örnek teşkil etmiş ve sempati ile karşılanmıştır. İngiliz yönetimindeki bölgelerden Türk İstiklal Mücadelesine ve Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik besle-

¹⁶ Salâhi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 23-25.

nen iyi duygular ve bölge halklarının Anadolu'ya destek verme girişimlerini de unutmamak gerekir. Bu noktada İngiliz belgelerinde zikredildiği şekli ile Kemalist Hareketin propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin bölgede etkin bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Başta İngiltere olmak üzere bölgenin etkin güçleri de bu yeni durumla baş edebilmek için karşı propaganda ve önleme faaliyetlerine hız vermiştir.

Mısır basınının Anadolu'daki millî harekete karşı bir ilgisi olduğu görülmüyordu. Esasen I. Dünya Savaşı başında ve devamında Cihad-ı Ekber çağrısının çok fazla etkili olamadığı Mısır'da Mustafa Kemal Paşa'ya ve Milli Mücadele'ye duyulan ilgi Batılı güçlerin egemenliğine giren bölge halklarının kendilerine verilen bağımsız olacaklarına dair sözlerin yerine gelmeyeceğinin anlaşılması düşüncesiyle de açıklanabilir. Mısır'ın en önemli gazetelerinden biri olan el-Ahram, Sivas Kongresi'nin sonunda "Mustafa Kemal Anadolu'da Ne Yapıyor?" başlığıyla kongreyi haberleştirmiş ve Anadolu'ya geçişini, İstanbul hükümetini değiştirmeyi düşünen devrim hareketinin lideri olduğunu, TBMM'yi, kurduğu hükümeti, askeri ve siyasi kuvvetinin günden güne arttığını yazmıştı. Mısır'da İngiliz idaresine karşı başlayan hareketlerle Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen mücadelenin arasında herhangi bir bağlantının kurulması ihtimali bile İngiliz Yüksek Komiserliğinin dikkatinden kaçmamıştır. Bölgede Mustafa Kemal'e duyulan sempatinin artmaya başlaması ve halkların Türk bağımsızlık hareketine destek olmaya yönelik gayretleri İngiliz yönetimini tedirgin etmeye yetmiştir. İşte böyle bir dönemde Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Anadolu'dan Mısır'a gönderilen kişilerle ilgili olarak istihbarat ve propaganda faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır. Zira bu kişiler Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya silah, cephane ve para tedariki ile ilgili faaliyetler yürütüyorlardı.¹⁷ Anadolu hareketine destek faaliyetlerinin yanı sıra Mısır'da İngilizler aleyhine milliyetçi hareketlerin de desteklenmesi yönünde çalışmalar yapan bu kişilerle ilgili olarak İngiliz temsilciliklerinin yazışmalarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Anadolu'dan Mısır'a insan, silah ve cephane ulaştırılması noktasında faaliyetlerin yürütüldüğünü tespit eden İngilizler, bunu da yazışmalarında dile getirmişlerdir.

İngilizler, bu dönemde Suriye ve Mısır'daki Türk faaliyetlerini genel olarak "Kemalist propaganda" olarak adlandırırken bu faaliyetleri yürütenleri de "Kemalist Agents" (Kemalist Ajanlar) olarak nitelendirmişlerdir. İngiliz yönetimi bölgeye gelen Türk görevlileri takibe almış ve onlarla ilgili notlar tutmuştur. Türk İstiklal Harbi'nin başarıyla devam etmesi ve neticelenmesi bölge halklarında bir heyecan oluşturmuş buna karşın İngilizler, karşı propagandayla bu zaferin etkisini azaltmaya çalışmışlardır. Zira Anadolu'dan sonra sıranın Suriye ve Mısır'a geleceği endişesi söz konusu olmuştur. Zira I. Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki milliyetçi hareketlerin yükselişiyle İngiliz baskı ve kontrolü artmaya başlamıştır. İngiliz yetkilileri de bu süreçte bölgedeki Türk görevlileri ve halkın bağımsızlık faaliyetlerini sıkı takibe almıştır.

¹⁷ Ü.Gülsüm Polat, "Millî Mücadele Sürecinde Mısır ile Kurulan Bağ ve "Kemalist Propaganda" Algısı", *Akademik Ortadoğu*, C.8 (1), 2013, s. 56-58.

Bölgedeki “Kemalist faaliyetlerin” İngiliz istihbarat belgelerine yansımalarına bakıldığında pek çok isim ve bunların faaliyetleri dikkati çekmektedir. 29 Temmuz 1921 tarihli Şam’dan çıkan bir yazıda Fransızların Antep ve Halep civarında Membic ve İdlib’te faaliyet gösteren ve Ankara hükümetine yakınlaşmaya başlayan Arap milliyetçisi İbrahim Hananu’nun¹⁸ grubundan bazılarını ele geçirdiği belirtilmiştir. Hama’nın doğusundaki Sulimieh’te (Al-Salamiyah) yakalananlar arasında Kemalist hareketten gelen bir mesajla Emir Abdullah’a gitmekte olan Kemalist Yarbay Khalid (Halid) Amedok’ta bulunmaktadır. Yarbay Halid’in İstanbul’daki İngiliz karargahı hakkında bilgi almak istediği düşünülmektedir. Raporu hazırlayan İngiliz görevlinin ifadesine göre bölgede iki Halid bulunmaktadır. Bunlardan birinin yaşlı ve zararsız olduğu ve Kemalist olarak değerlendirilemeyeceği, diğerinin de Humus’lu olduğu ve Faysal’ın yenilgisinden bu yana Şam’da bulunmadığı vurgulanmıştır. Bu arada bölgede İstikbal adında Kemalist bir gizli cemiyetin (Kemalist Secret Society) varlığından bahsedilmektedir. 29 Temmuz 1921 tarihli raporda bu cemiyetin 6 elemanını tespit edildiği ilerde bu konuyla ilgili daha geniş malumat toplanacağı ifade edilmiştir.¹⁹ Buradaki teşkilatlanma Anadolu’daki Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetleri kurulması yönündeki yaklaşıma benzemektedir. Esasen Anadolu’daki İstiklal Mücadelesi strateji Fransızlara karşı verdikleri mücadelede Suriyelilere örnek olmuştur. Bu dönemde Anadolu hareketi de Fransızlara karşı Suriye direnişine destek olmuştur.²⁰ Bu süreçte İngilizler de 9 Ağustos 1921’e kadar devam eden istihbarat faaliyetleri ile de İstikbal teşkilatı mensubu 13 kişi tespit etmişlerdir. Teşkilatın merkez komitesinin Halep’te olduğu ve Mardin’de bulunan Nihad Paşa²¹ ile sürekli temas halinde bulunduğu belirtilmiştir. Kemalist gizli teşkilatın üyeleri olarak şu isimler listelenmiştir:²²

¹⁸ Halep doğumlu olan İbrahim Hananu Bey, İstanbul’da hukuk eğitimi almış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmıştır. Arap milliyetçisi olan Hananu, Arap bağımsızlık isyanında Faysal Ordusu’nda görev almış, I. Dünya Savaşı bittiğinde işgallere direnerek bu sefer de Fransızlara karşı harekete geçmiştir. Türk İstiklal Harbi devam ederken Ankara Hükümeti Hananu’ya destek vermiştir. Hatta mühimmat göndermenin yanında askeri birliklerle de İbrahim Hananu’ya destek olunmuştur. (Tayfur Sökmen, *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, 1992, s. 41-56); Bu mücadele sırasında yakalanan İbrahim Hananu, çıkarıldığı mahkemede askeri operasyonların doğrudan Ankara Hükümeti’nin emrinde yapıldığını ifade etmiştir. (Mehmet Akif Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *Bilgi*, Kış 2009, S.48, s. 146)

¹⁹ FO 141/505, 29 Temmuz 1921.

²⁰ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1940*, Elazığ, 2003, s. 376.

²¹ Nihad (Anılmış) Paşa, I. Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde görev almıştır. Savaşın sonlarında Filistin Cephesindeki 7. Kolordu Komutanlığı vekaletini yapmak üzere Nablus’a gitmiş, daha sonra kumandayı Mustafa Kemal Paşa’ya teslim etmiş ve Halep’e dönmüştür. Adana’da bulunan Yıldırım Orduları Grubu karargahı ile 7. Ordu, Mondros Mütarekesi’ni müteakiben lağvedilip Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine alınca Ordular Grubu, Nihad Paşa’ya bırakılmıştır. Bu arada Adana valiliğine vekalet etmiş, bu duruma İngiliz ve Fransızlar karşı çıkmışlardır. Adana Valiliği görevinden alınan Nihad Paşa, Adana tahliyesinde silah ve mühimmatın büyük kısmını İngilizlere teslim etmek yerine Eskişehir’e naklettirmiştir. TBMM kurulduktan sonra Elcezire Cephesi Kumandanlığına atanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Erbaş, “Nihad (Anılmış) Paşa’nın Elcezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2018, C. 14, S. 28, s. 3-36.

²² FO 141/505, 9 Ağustos 1921

Albay Yahya Hayati²³: Türk ordusunda görevli, sonradan Şerif Hüseyin Ordusunda subay. Yarbay Vahid Bey'in kardeşi.

Muhiddin Memluk: Türk ordusunda personel binbaşı. Jandarmada üst düzey komutan.

Yüzbaşı Bedi Baktash: Jandarmada görevli.

Binbaşı Selim: Jandarmada görevli.

Yarbay Vahid Bey: Albay Yahya Hayati Bey'in kardeşi.

Buraya kadar sayılanlar Türk ordusunda görevliyken sonradan Osmanlı hakimiyeti sona erdikten sonra Şerif Hüseyin'in ve oğlu Faysal'ın ordusunda görev almışlardır.

Vajih al Ayanı Ibn Khalil: Mevcut müftünün kuzeni, genç bir adam.

Abdul Osman Elshrabi: Tüccar

Abduallah el Mahainy: Meydan Mahallesinden.

Jalal el Baki:

Baki Efendi: Jalal el Baki'nin babası

Sheikh Takieddin: Önceki Nakibüleşraftan

Nesib el Bakri:

Shakir Bey El Hambali (Şakir Bey el-Hanbeli): Şam mutasarrıfı

"Kemalist" ve "Pan-İslamist Ajanlar" olarak nitelenen görevlilerden Yüzbaşı Mustafa (Redif subayı), Kolağası Orhan Efendi (Eski Türk Subayı) ve Teğmen İbrahim Hakkı'nın (Eski Türk Subayı) Arap coğrafyasında doğdukları ve aktif bir şekilde Kemalist propaganda yaptıkları belirtilmiştir. Yarbay Zeki el Halebi (Faysal yönetiminde eski bir Jandarma komutanı) ile birlikte bu görevliler ayrıca "Kemalist Gizli Teşkilatı" için eleman toplama işi yapmaktadırlar.²⁴ Bu ve benzeri faaliyetler yürütülürken Mustafa Kemal Paşa'dan emir alındığı değerlendirilmektedir.²⁵ Esasen İngilizler de bu durumu teyit etmektedir. Zira

²³ Türk asıllı olup Şam'da doğmuştur. Türkçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce bilen Yahya Hayati Bey, orta yaşlı, orta boylu, güçlü yapılı, iyi giyimli, sarışın, açık kahverengi saçlıdır. (FO 141/505, 5 Şubat 1926); Yahya Hayati Bey, Romanya Cephesi'nde 1916 Ağustos'undan 1918 Haziran'ına kadar görev yapan Mustafa Hilmi Paşa kumandasındaki Altıncı Kolordu'nun kurmay başkanlığını da yapmıştır. (İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara, 1993, s. 180); "Mondros Mütarekesi sonrasında Kral Faysal kendisine Suriye Ordusunun başkumandanlığını teklif eder. Hayati Bey mektep sıralarından beri tanıdığı ve vaktiyle asker olarak Şam'da kendisine arkadaşlık ettiği Atatürk'e keyfiyeti bildirir. Bu sırada güney sınırlarımıza Türk mücahitleri Fransızlarla savaş halinde dirler. Atatürk Suriye'nin egemen bir devlet olarak Türkiye'nin gerisinde olmasının menfaatimize uygun ve Hayati Bey'in bu uğurda çaba göstermesinin muvafık olacağını düşünerek kendisinin Suriye'ye gitmesine izin verir... Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud Kral Faysal'a bir mektup göndererek Suriye şimendiferlerinin Fransız asker ve levazımının Türkiye'ye karşı sevki için Fransızların emri altına verilmesini ister. Kral Faysal bir meclis toplayarak meseleyi bildirir. Hayati Bey, 'bu hareketin yanlış olacağını, Türkiye'nin harabiyeti halinde Suriye'nin de müstakil kalamayacağını' izah eder. General Gouraud'a red cevabı verir. Bundan sonra Faysal kuvvetleri ile Fransızların çarışarak kralın Suriye'den kaçmaya mecbur olduğu malumdur. Hayati Bey'in teşvikiyle Kral Faysal Atatürk'le işbirliği hususlarını görüşmek üzere Ankara'ya Binbaşı Bedi ve Sait Haydar Beylerden kurulu bir heyeti gizlice gönderir. İngilizler bunu haber alınca krala serzenişte bulunurlar. Bunun üzerine kral heyeti geri çağırma mecbur olur." (Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.207-208)

²⁴ FO 141/505, 24 Ekim 1921

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Osman Umar, "Suriye'de Kurulan Kuvayı Milliye Teşkilatı ve Üyeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 121, 1999, s. 87-96.

“eski Türk idaresi altında bulunanların eski görevlerine yeniden atanmalarını sağlama” amacını benimseyen İstikbal adlı gizli Kemalist örgütün başkanının Ankara’dan Şam’a geldiğine dair raporlar yazmışlardır.²⁶ Bu arada “Kemalist Ajanları” sıkı bir şekilde takip eden İngiliz misyon temsilcilikleri, Yahya Hayati Bey gibi İstikbal Teşkilatı üyelerine vize verilmemesi konusunda dikkatli olunması gerektiğini belirtmektedirler.²⁷ Benzer şekilde Halep’in işgali sırasında Türk Emniyet Müdürü olan Ömer Hikmet Bey’e de pasaportunun bekletilerek vize verilmemesi yönünde görüş bildirilmiştir.²⁸

“Antep Hareket-i Milli” üyesi olduğu iddia edilen Muhammed Chidji adlı bir şahsı da takip eden İngilizler, bu kişinin ticaretle uğraştığını ancak esas siyasi yönü olduğunu tespit etmişlerdir.²⁹ Yine Beyrut’tan bildirilen “Kemalist ajanlar ve sempatizanları” ile ilgili bir raporda farklı isimler kaydedilmiştir. Beyrut’ta bulunan ve Hotel du Parc’ta kalan Selahaddin Yıldırım Bey’le ilgili tutulan notta kısa boylu, 40-45 yaşlarında ve ince siyah bıyıklı olduğuna dikkat çekilirken polis gözetiminde olduğu da vurgulanmıştır. İhsan (veya Asım) Bey’in serbest bırakıldığı ve Derviş Paşa’nın oğlu Rüşdi Bey’le bir çiftlikte olduğu dile getirilmiştir. Yine Beyrut’a iki üç gün içinde gelmesi beklenen Remzi Bey’den bahsedilirken de Kemalist ajanlardan olduğu vurgulanmıştır. Savaş sırasında Nablus’ta bulunan Binbaşı Nazif Bey’in de Şam üzerinden Filistin’e geçtiği belirtilmiştir. Bu bilgilerle birlikte ayrıca polisin takibinde olan Beyrut’taki Kemalist ajanların temas halinde bulunduğu kişiler de şu şekilde verilmiştir:

Mustafa Aris, elektrik makineleri satıcısı.

Abido İnkidar, toprak sahibi, kaçakçı. Bir içişleri görevlisinin öldürülmesi olayıyla ilgili Fransızlar tarafından tutuklanmış ve daha sonra serbest bırakılmıştır.

Mustafa Sultani, Fransızlar için iş yapan daha önce de İngilizler için iş yapmış bir müteahhit.

Hasan Inzi, gazeteci.

Adil Hoca ve Mibah Muhaiş, dükkan sahibi, tüccar.³⁰

Beyrut’tan gönderilen bir raporda yine “Kemalist ajanlar ve sempatizanları” ile ilgili farklı isimlere dikkat çekilmiştir. İskenderiye’de gümrük memuru olan Kadri Bey’in evi Kemalistlerin buluşma yeri olarak kullanılmaktadır. Hatta o dönemde propaganda yapan ve İskenderiye’ye ulaşan tüm Türklerin rapor verdiği Miralay Hamdi Bey de burada kalmaktadır. Hamdi Bey, İngiliz istihbaratına göre sakallı, kısa boylu, oldukça şişman ve yaklaşık 55 yaşında olan bir Türk görevlidir. Bu arada Mısır-Ankara arasında gidip gelen Kazakza-de Tefik Bey’in de kara yoluyla Beyrut’a ulaştığı raporlara yansımıştır. Baş-

²⁶ FO 141/505, 27 Eylül 1921.

²⁷ FO 141/505, 19 Ocak 1922; İngiltere’nin Şam konsolosluğu yalnızca “Kemalist Ajanlar”la ilgili değil, Bolşevik olduğu düşünülen isimleri de tespit edip zaman zaman onlara da vize verilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir. FO 141/505, 12 Eylül 1922.

²⁸ FO 141/505, 18 Eylül 1922.

²⁹ FO 141/505, 11 Eylül 1922.

³⁰ FO 141/505, 2 Ocak 1923.

konsolosun imzasıyla gönderilen rapordaki ilginç bir bilgi de Sayda'da (Sidon) Enver Paşa'nın yaveri "Gazali Cemal Bey" in Filistin'deki "Kemalist entrikaların odak noktası olarak hareket ettiği" ne dair alınan istihbarattır.³¹ Bir sonraki raporda Cemal Bey'in burayı terk edip Mısır'a gitmek istediği, kendisine kılık değiştirmiş dört Türk subayının da eşlik ettiği ve bunları pasaportları olmadığı için dolambaçlı ve sık kullanılmayan güzergahlardan seyahat edecekleri bildirilmiştir.³²

Eski bir Türk görevliden benzer bir istihbarat bilgisini elde eden İngiliz misyonu, gizli ibareli raporunda bu muhbirin İngiliz hayranı olduğu için mi yoksa Kahire'deki bazı Türklerle sorun yaşadığı için mi bu bilgileri ilettiğini tam olarak belirleyememiştir. Kısa süre önce İstanbul'dan gelen mültecilerin arasında gelen muhbir, Ezher'de okuyan üç öğrencinin Falih Rıfkı'dan mektup aldıklarını ve Tanin, Tevhid-i Efkâr ve Akşam gazetelerindeki bazı yazıları tercüme edip Ahram, Wadi el-Nil ve diğer bazı milliyetçi gazetelere gönderdiklerini belirtmiştir. Bu üç öğrencinin ikisinin ismi Hafız Efendi ve Hafız Cemal Efendi'dir. "Refet Paşa'dan emir alan Falih Rıfkı, Akşam gazetesinin sahibidir ve Refet Paşa da Mısır'da propagandasını bu şekilde yürütmektedir." Bu üç Türk'ün "başka menfur olaylara da karıştığından şüphelenen" İngilizler, Refet Paşa ve Falih Rıfkı aracılığıyla bunların Mustafa Kemal Paşa'nın ajanı olduklarını iddia etmiştir. Yaklaşık üç yıldır Mısır'da bulunan üç kişiden ismi bilinmeyen diğerinin de sarık takan bir öğretmen olduğu ifade edilirken isminin de Hafız Mahir olduğu belirtilmiştir. Bu öğrencilerin kaldıkları yerler de ayrıntılı olarak verilmiştir.³³

İngiliz istihbaratı "ajanları" ve "Kemalist sempatanları" takip ederken onlarla ilgili teşekküller hakkında bilgi toplamayı da ihmal etmemiştir. Gizli bir ibareli bir yazıda Suriye, Filistin ve Mısır hakkında bilgi toplamak ve bu ülkelere ajan sevk etmek üzere Mersin'de önemli bir "Kemalist Merkez" kurulduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede tüccar kılığında seyahat eden ajanlardan Karamanlı Ömer Efendi isimli birinin bölgede bilgi toplamak amacıyla bulunduğu, Mersin'den Hayfa'ya yeni geldiği ve İskenderiye'ye gitmek üzere olduğu haber alınmıştır.³⁴

Filistin'le özel olarak ilgilenen İngiliz istihbaratı elde ettiği bilgilerde Anadolu'daki zaferin ardından bölgede Kemalist etki ve sempatinin arttığını belirlemiştir. Çoğunluğu eski Türk yetkililerden oluşan ve Filistin'de Türk hakimiyetinin yeninden tesis edilmesi için gizli ümit besleyen ve çalışan gruplar olduğu anlaşılmıştır. Kudüs ve civarında Şeyh Mehmet Ali El Hüseyini'nin etrafında toplanan bir grupla Nablus ve civarında toplanan Şeyh Rifat'ın etrafında toplanan grubun İngiltere'ye karşı propaganda faaliyetleri için teşkilatlandıkları, Kemalist yeni Türkiye ile yeni bir anlaşma için çalışma yürüttükleri ve Pan-İslamcı akımı destekledikleri tespit edilmiştir. Bu gruplar hem Ankara ile hem

³¹ FO 141/505, 6 Ocak 1923.

³² FO 141/505, 16 Ocak 1923.

³³ FO 141/505, 23 Ocak 1923.

³⁴ FO 141/505, 10 Şubat 1923.

de Mısır'daki milliyetçilerle temas halindedir ve Kahire'deki Hizb el Vatani aracılığıyla Mustafa Kemal'le haberleşmektedirler. Kudüs'te Nakib-ül Eşraf olan ve Ramle'de yaşayan Şeyh Mehmet Ali El Hüseyini görünüşte siyasetle ilgilenmemesine rağmen gerçekte belli başlı Kemalistlerden biri ve İngiliz düşmanı propagandacı olarak İngiliz belgelerinde geçmektedir. Kendisine tabi olan ve emirlerini yerine getiren kişilerden oluşan bir grubu denetiminde tutmaktadır. Kardeşi Salih El Hüseyini, İngiliz aleyhtarı ve oldukça Kemalist olan El Aksa gazetesinin sahibidir. Bu gazete gerçekte Şeyh Mehmet El Hüseyini'nin kaleme aldığı imzasız olarak yayımlanan İngiliz karşıtı yazıları neşretmiştir. Bu gruba mensup bir diğer kişi de Trablusgarplı hukuk öğrencisi Mehmet Nedim El Mellah'tır. O da El Aksa gazetesinde yazılar yazmıştır. Mehmet Nedim'in dostu olan ve İstanbul'daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Arap şubesinde Suriye ve Filistin'e gönderilen Şeyh Fatullah da Suriye'ye ulaştıktan sonra Humus'a yargıç olarak atanmıştır. Lad'lı Mehmet Naci, Yafa'lı Şeyh Selim Ali, Akre'li Salih Mehmet, Lad'lı Salahattin Salihi ve Musa Şefik Halidi de yine Şeyh Mehmet Ali El Hüseyini grubuna mensup kişiler arasında sayılmıştır. Yine Nablus'da Nakib-ül Eşraftan olan ve Filistin'de Kemalist propagandasıyla tanınan Şeyh Rifat'ın ilişkide olduğu kişiler de İngilizler tarafından dikkatle takip edilmiştir. İngilizlere göre Nablus ve Hayfa Kemalist propagandanın en faal merkezleri arasındadır. Hatta Nablus, Müslümanların kalesi durumunda, Hayfa da Beyrut'la birlikte ajanlar ve propagandacılar için en güvenilir merkezlerdendir. Bu bölgelerde Şeyh Rifat'ın etkin bir şekilde faaliyet gösterdiği tespit edilmiş, hatta onun Türkiye ile Britanya arasında bir savaş çıkması durumunda derhal bölgede ayaklanmalar çıkaracağına ve tren yolunu keserek Türkiye'ye destek vereceğine dair sözler sarf ettiği belirlenmiştir. Gizli cephaneleriyle bunları gerçekleştireceğine dair ifadeleri belgelere yansıyan Şeyh Rifat, Mısır'daki Hizb el-Vatani partisiyle de düzenli olarak yazıştıklarını ve görüş birliği içinde olduklarını belirtmiştir. Kendisi ile gizli ilişki kuran ve görünüşte Siyonist olarak bilinen Haydar Tukan ile kardeşi Feyaz Tukan Beyler aslında Ulusal İslam Derneği mensubudurlar ve sık sık Filistin'le Suriye arasında seyahat etmektedirler.³⁵ İngiliz misyon temsilciliklerinin bölgedeki açık ve gizli faaliyetleri takip ederek raporlaştırmasıyla ortaya çıkan bu manzara, bölgenin Osmanlı'dan koparılmasına karşın Türk devletinin de açık-gizli faaliyetlerle çeşitli planlar dahilinde hareket ettiğini ve yeni dönemde bölge halklarındaki birlikte yaşama fikrini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yürüttüğü fikrini güçlendirmektedir.

Belgelerde geçen ve üzerinde ehemmiyetle durulan isimlerden biri de Muhammed Cuma Hilbe'dir. Kendisi İstanbul'da tanınmış bir Türk-İslam propagandisti Seyid Tahir ile birlikte Türk propagandasına aracılık etmektedir.³⁶ Konuyla ilgili bir başka yazımda bu kişinin adının Mahmud Guma Helba

³⁵ Salâhi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s. 300-301.

³⁶ FO 141/505, 27 Nisan 1923.

olduğu ve Moadeb³⁷ adlı mecmuanın sahibi ve editörü olduğu belirtilmiş ancak onunla Seyid Tahir veya bir başka Kemalist arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı tespit edilememiştir. Helba, ihtiyacı olup da İstanbul'a dönmek isteyenlere yardım eden bir kişi olarak kayıtlara geçmiştir.³⁸

Dışişleri Bakanlığının güvenilir bir kaynaktan aldığı bilgiye göre Mısır'da Kemalist propagandaya karışmış/bulaşmış bir Türk şehzadesi Mehmed Fadoulah'ın -özellikle de "Fezara" isimli bir kabileye yönelik olarak- faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir.³⁹

Belgeler arasında Kemalist ve Bolşevik ajanların birlikte ele alındığı bir yazışma da dikkati çekmektedir. Şam'da İsmail Hacı adında bir Bolşevik ajanının bulunduğu ve yerel polisin şimdiye kadar tutuklama girişimlerinin yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Bu arada Ankara'dan bir albayın Şam'a geleceği ve Ankara-Yemen arasında üç kez seyahat ettiği belirtilmiştir. Üzerinde mektuplar olacak olan albayın şimdiki projesinin dilenci kılığında Ürdün'e veya Filistin'e girmek ve oradan da Hicazlı kılığına girerek Yemen'e geçmek olduğu iddia edilmiştir.⁴⁰ Muhabirlerden elde edilen bu bilgilerin ne kadar güvenilir olduğu konusunda şüphe ettiklerini belirten İngiliz konsolosluğu bu yazışmayla bazı Türk görevlilerin Arap yarımadasının en güneyindeki Yemen'de de faaliyetlerinin olduğunu teyit etmişlerdir.

"Mısır siyasi hayatındaki bazı önemli kişilerle temas halinde ve Türk Başkonsolosu ile dostane ilişkiler içinde olan eski bir Türk yetkiliden" aldıkları bilgiye göre Zeki Bey adında birinin önderliğinde Kahire'ye gelen Türk müzisyenlerin İngiliz karşıtı oldukları ve Bolşevik propagandası yaptıkları kaydedilmiştir.⁴¹ Yeni ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bir yandan köklü değişim ve dönüşümler gerçekleştirirken istihbarat ve ajanlar "savaşında" Orta Doğu'da faaliyetlerini sürdürmekten de geri durmadığı anlaşılmaktadır.

1926 tarihli bir belgede Yahya Hayati Bey'in faaliyetlerini takip etmenin zorluğundan bahsedilmiş ve Dürzî bir kabile olan El Atraş (Atrashes)⁴² ailesiyle yakın ilişki içinde olduğu belirtilmiştir. Kahire'de muhtaç bir durumday-

³⁷ El-Muadeb gazetesi, Mahmud Dahlab Cuma'nın editör ve başyazarlığında haftalık yayınlanan bir gazetedir. Sosyal ve edebi bir gazete olarak bilinen El-Muadeb, eleştirel yönü ile de dikkati çekmiştir. 1921-1927 arasında Port Said şehri El-Ezher caddesindeki adreste yayın hayatını sürdürmüştür.

³⁸ FO 141/505, 12 Mayıs 1923.

³⁹ FO 141/505, 10 Mayıs 1923. Belgede adı geçen Türk şehzadesiyle ilgili olarak dönemin önemli gazetelerinin başında gelen El Ahram gazetesine yaptığımız taramada bu bilgiyi teyit eden herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Belgede "Turkish Prince Mehmed Fadoulah" olarak geçen şehzadenin o dönemdeki Osmanlı hanedanına mensup kişilerden herhangi birinin ismine benzememektedir. Belgede geçtiği şekliyle bu kişi Osmanlı hanedanından biriye aşağı yukarı aynı dönemde Kahire'de bulunan Şehzade Mehmed Selahaddin Efendi'nin küçük oğlu Şehzade Osman Fuad Efendi'nin bu kişi olma ihtimali değerlendirilebilir.

⁴⁰ FO 141/505, 23 Haziran 1923.

⁴¹ FO 141/505, 16 Ocak 1926.

⁴² El-Atraş ailesi 1910 Havran İsyanı gibi Osmanlı Devleti'ne karşı pek çok isyana katılmış Dürzî bir ailedir. Suriye'nin güney batısında yerleşmiş olan Atraşlar, 1925 sonrasında Fransız yönetimine karşı gerçekleştirilen isyanın önderlerinden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kais M. Firro, *A History of the Druzes*, Leiden, 1992

ken küçük bir maaşla Habib Lütfullah tarafından desteklenen ve kendisine hizmetleri için beş yüz sterlin ödendiği belirlenmiştir. Kahire'den Jebel Druze (Cebel el-Durzî) civarına birkaç kez gelmiş, 14 Ocak 1926'da da Kahire'den Port Said'e hareket ettiği düşünülmüş ancak bu bilginin yanlış olduğu 13 Ocak'ta Yahya Hayati'nin dört arkadaşıyla Kahire'den ayrıldığı, Kantara'da sınırı geçtiği ve yanında taşıdığı on beş bin pountla muhtemelen trenle Filistin'e geçtiği tespit edilmiştir.⁴³

Yahya Hayati Bey'le birlikte Suriye'ye doğru Kahire'den yola çıkan dört kişinin eski bir Türk polisi olan Mehmed İsmail Bey, Hananu Bey, Kahire'de bir terzide çalışan 19 yaşındaki Rıza ve yine Kahire'de bir bakkalda çalışan 22 yaşındaki Halil Abdurrahman'dan müteşekkil olduğu anlaşılmıştır. Rıza ve Halil Abdurrahman, İngilizlerin tespitine göre Kızılhaç çalışmaları için görevlendirilmişlerdir.⁴⁴

İngiliz misyon temsilciliklerinin tuttuğu notlardan anlaşıldığına göre yeni Türk devleti kısa süre önce terk etmek zorunda kaldığı coğrafya ile ilişkilerini korumakta ve bölgeyle ilgili çalışmalarını sürdürmekte kararlılığını göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti içeride pek çok meselenin halliyle uğraşırken bölgeyi ve bölgedeki faaliyetleri takip etmekten de geri durmamıştır. Suriye'deki İngiliz ve Fransızların hareketleri izlenirken yerel güçlerin İngiliz ve Fransızlara karşı mücadeleleri, onların farklı etnik gruplarla ilişkileri ve geliştirdikleri politikalar dikkatlice not edilmiştir.⁴⁵ Ayrıca belgelerde Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkinliğinin devam ettiğine dair endişenin varlığı hissedilirken devletin bölgeden ülke içine yansiyacak olumsuz propaganda unsurlarına karşı çalışmalar yürüttüğü de bilinmektedir. Özellikle de basın yayın organlarının olumsuz propagandasını önlemeye yönelik çalışmalar titizlikle yürütülmüş ve bununla ilgili olarak pek çok zararlı neşriyatın ülkeye girişi engellenmiştir.⁴⁶ Buna karşılık bölgede Türkiye lehinde yayınlar yapan ve Türkiye aleyhine fikirlere karşı mücadele eden Muhadenet adlı gazetenin müdürüne müteaddit defalar nakdi yardım yapılmış ancak ekonomik sıkıntılardan dolayı gazete kapanma kararı almış, bunun üzerine gazetenin kapanmaması için yardım edilmesine karar verilmiştir.⁴⁷ Kısaca bir yandan bölgedeki hareketler dikkatli bir şekilde takip edilirken bir yandan da Türkiye karşıtı hareket ve fikirlerin etkisi en aza indirilmeye çalışılmıştır.

⁴³ FO 141/505, 5 Şubat 1926.

⁴⁴ FO 141/505, 5 Şubat 1926.

⁴⁵ DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.258-737-6, Tarih.05.04.1923.

⁴⁶ İngiliz kontrolündeki Mısır'da yayınlanan bazı gazetelerin ülkeye girişinin yasaklanmasına dair ayrıntılı bilgi için bkz. "Anadolu risalesinin Türkiye'ye sokulmasının yasaklanması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.7-25-21, Tarih.22.07.1923); "El Cedid gazetesinin Türkiye'ye sokulmasının yasaklanması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.20-58-8, Tarih.12.09.1926); "Sada-yı Hak gazetesinin zararlı yayınlarından dolayı ülkeye girişinin yasaklanması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.23-11-15, Tarih.27.02.1927); "Müsavat Gazetesinin Türkiye'ye sokulmasının yasaklanması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.23-18-13, Tarih.20.03.1923); "El Ahbar gazetesinin ülke içine sokulmasının yasaklanması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.25-44-1, Tarih.13.07.1927); "El Muazzam gazetesinin yurda sokulmasının yasaklanması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.25-46-7, Tarih.11.08.1927); "Osmanlı adlı gazetenin yurda sokulmaması" (DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.1-2-13, Tarih.14.11.1928)

⁴⁷ DAB Cumhuriyet Arşivi, Yer.83-547-10, Tarih.25.12.1927.

Sonuç

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin çekildiği Orta Doğu'da büyük güçlerin takip ettiği stratejiler bölge halklarını ve yerel idarecileri doğrudan etkileyen bir süreci de başlatmıştır. Bölge haklarına verilen vaatlerin tutulmaması, yeni dönemin sancılı başlamasına neden olmuş ve bağımsızlık vaatlerini yerine getirmeyen Fransa ve İngiltere'ye karşı tepkilerin isyana dönüşmesini kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur. Böyle dönemlerde toplumsal psikolojinin kontrol edilebilmesi ve kitlelerin yönlendirilebilmesi için istihbarat ve ajanlık faaliyetleri büyük güçlerin önemli araçlarından biri haline gelmiştir. İngiliz ve Fransız misyon temsilcilikleri bölgedeki her türlü hareketlere karşı çeşitli önlemler almış ve politikalar belirlemişlerdir. Bazı yeni uygulamalar ve psikolojik harp tekniklerinin kullanılması bölge halklarının direnişini yatıştırmak için tercih edilen yollardan biri olmuştur. Aynı dönemde Anadolu'da da istiklal uğruna yürütülen Millî Mücadele'nin etkisini ve etkinliğini azaltmak üzere benzer uygulamalar yapılmıştır.

İngiliz yönetimindeki bölgelerden Türk Millî Mücadelesine ve Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik beslenen iyi duygular olduğu kadar bölge halklarının Anadolu'ya destek verme girişimleri de İngilizlerin dikkatini çekmiştir. İngiltere bu yeni durumla baş edebilmek için karşı propaganda ve önleme faaliyetlerine hız vermiştir. Anadolu'dan Mısır ve Suriye'ye gönderilen Türk görevliler ve bölgede İngilizler aleyhine faaliyet gösteren kişi ve kurumlar İngiliz temsilciliklerince takibe alınmıştır. Anadolu hareketine destek faaliyetlerinin yanı sıra Mısır'da İngilizler aleyhine milliyetçi hareketlerin de desteklenmesi yönünde çalışmalar yapan bu kişilerle ilgili olarak İngiliz konsolosluklarının yazışmalarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Anadolu'dan Mısır'a insan, silah ve cephane ulaştırılması noktasında faaliyetlerin yürütüldüğünü tespit eden İngilizler, bunu da yazışmalarında dile getirmişlerdir.

İngilizler, bu dönemde Suriye ve Mısır'daki Türk faaliyetlerini genel olarak "Kemalist propaganda" olarak adlandırırken bu faaliyetleri yürütenleri de "Kemalist Agents" (Kemalist Ajanlar) olarak nitelendirmiştir. İngiliz yönetimi bölgeye gelen Türk görevlileri takibe almış ve onlarla ilgili ayrıntılı notlar tutmuştur. Belgelerdeki kayıtlara göre İngilizler hem kendi istihbarat görevlilerini hem de muhbirler kullanarak "Kemalist Ajanları" deşifre etmeye çalışmış ve onlarla ilgili diğer temsilcilikleri bilgilendirmiştir. Türk görevlilerin fizikî özellikleri, ne zaman bölgeye intikal ettikleri, nerede ikamet ettikleri, ne tür faaliyetleri icra ettikleri ve nereye gideceklerine dair bilgiler ciddiyetle not edilmiştir. Belgelerde özellikle "Kemalist Secret Society" adını verdikleri "İstikbal" adlı gizli bir teşkilatlanmadan söz eden İngilizler, bu teşkilatın üyelerini deşifre etmiş ve onlarla ilgili listeleri diğer misyon temsilciliklerine bildirmişlerdir. Benzer bir yapılanmanın da "Kemalist Centre" adıyla Mersin'de teşkilatlandığı belgelerde gizli ibaresiyle ifade edilmiştir. Yüzlerce yıldır Osmanlı toprağı ve vatan parçası olan bölgelerin Harb-i Umumi'nin ardından terk edilmesi zarureti, oralarla irtibat ve ilişkilerin de kesilmesini zorunlu kılmamış aksine varlık yokluk mücadelesi veren Anadolu, bölgeye olan ilgisini kaybetmemiştir. İngiliz belgelerinden anlaşıldığına göre hem

Millî Mücadele sürecinde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında bölgeye olan ilgi sadece duygusal boyutta kalmamış fiilî olarak bir takım açık ve gizli faaliyetlerle Türk devleti bölgede var olma mücadelesini sürdürmüştür. İngilizlerin sıkı takibine rağmen bölgede faaliyet gösteren Türk görevlilerin sonraki dönemde ne gibi faaliyetler yürüttüğü ayrıntılı olarak bilinmese de Türk devlet aklının yıkılış ve kuruluş dönemlerinde dahi bölgeye yönelik faaliyetleriyle tarihi sorumluluğunu yerine getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Esasen bu istihbarat belgelerinin işaret ettiği bir hususun da zamanın ve şartların zorunlu sonucu olarak gerçekleşen Türk devletinin çatısı altından ayrılık ve kopuşun yeniden bir araya gelişe dönüşmesi endişesiyle hazırlandığı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- FO 141/505 (Turkish and Kemalist Agents), File No:13608, The National Archives, Kew/London.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer.258-737-6, Tarih.05.04.1923.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.7-25-21, Tarih.22.07.1923.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.20-58-8, Tarih.12.09.1926.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.23-11-15, Tarih.27.02.1927.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.23-18-13, Tarih.20.03.1927.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.25-44-1, Tarih.13.07.1927.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.25-46-7, Tarih.11.08.1927.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Dair Başkanlığı (1920-1928), Yer.1-2-13, Tarih.14.11.1928.
- DAB Cumhuriyet Arşivi, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer.83-547-10, Tarih.25.12.1927.
- AKŞİN, Aptülahat: *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- ATAY, Mehmet: "Stratejik Ulusal Güvenlik İstihbaratı", *Strateji Dergisi*, S. 96/1, Ankara 1996.
- AVŞAR, Servet: "Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, Kasım 2018.
- AYDIN, Nurullah: *Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat*, İstanbul, 2015.
- AYSAL, Necdet: "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım 2007.
- ERBAŞ, Sadık: "Nihad (Anılmış) Paşa'nın Elcezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2018, C. 14, S. 28.

- FİRRO, Kais M.: *A History of the Druzes*, Leiden, 1992.
- GÖRGÜLÜ, İsmet: *On Yüklük Harbin Kadrosu*, Ankara, 1993.
- HİÇYILMAZ, Ergun: *Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e*, İstanbul, 1990.
- KELEŞYILMAZ, Vahdet: *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Ankara, 1999.
- NAJJAR, Kefah Ahmed: "Kahire'deki İngiliz İstihbarat Dairesi'nin (Arap Bürosu) Şerif Hüseyin Ayaklanması'ndaki Rolü 1916-1918", *II. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Emperyalizm, Hegemonya ve İstihbarat Faaliyetleri*, 30 Kasım-2 Aralık 2017 Giresun, AAM Yayınları, Ankara, 2019.
- OKUR, Mehmet Akif: "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, Kış 2009, S. 48.
- PEHLİVANLI, Hamit: "Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık", *Türkler*, C. 5, Ankara, 2002.
- PEHLİVANLI, Hamit: "Teşkilat-ı Mahsusa'dan Milli Emniyet Hizmetleri'ne" *Strateji Dergisi*, S. 96/1, Ankara 1996.
- POLAT, Ü. Gülsüm: "Milli Mücadele Sürecinde Mısır ile Kurulan Bağ ve "Kemalist Propaganda" Algısı", *Akademik Ortadoğu*, C.8 (1), 2013.
- POLAT, Ü. Gülsüm: "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVI, Mart 2010, S. 76.
- SONYEL, Salâhi: *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- SÖKMEN, Tayfur: *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, 1992.
- UMAR, Ömer Osman: "Suriye'de Kurulan Kuvayı Milliye Teşkilatı ve Üyeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 121, 1999.
- UMAR, Ömer Osman: *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1940*, Elazığ, 2003.
- ÜNALP, F. Rezzan: *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2010.
- PEHLİVANLI, Hamit: "İstihbarat Teşkilatı (Atatürk Dönemi)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr>

Extended Abstract

“Kemalist Agents” In Syria And Egypt In British Documents From The National Struggle To The Republican Era

In this study, we will examine some Turkish officials and their activities in the Middle East between the years of 1921 and 1926 through British documents. It is obvious that intelligence and espionage activities has been important for both armed conflict and civic competition throughout the history. In this regard The Great War period was a period of intelligence wars for the Ottoman Empire. Especially the activities of British colonialism in the Middle East directly targeted the Ottoman Empire. The establishment of special offices, the reorganization of the activity areas of the representative offices and the assignment of spies who knew the region in detail were some of the intelligence practices of England in the region. For Britain, the resources of India and the Eastern colonies were indispensable. Britain, which seized the colonial regions thanks to its military and diplomatic efforts, attached special importance to India and Egypt. He used every means possible for the absolute protection of these two important regions. Especially in intelligence activities Egypt, which includes the Arab geography, was preferred.

At the beginning of the First World War, the activities of Turkish officers sent to the region to carry out propaganda and intelligence activities in and around Egypt, worried English officers. Many issues, from the physical characteristics of these officials to their activities in the region, were carefully recorded in the reports of the British headquarters. This situation continued in the same way in the post war period. While the National Struggle was being carried on successfully, the resistance of the peoples of the region started against the new governments established in the Middle East. The British and French governments have taken various measures and determined policies against these situations. The use of some new practices and psychological warfare techniques has been one of the preferred ways to pacify the resistance of the peoples of the region. In the same period, similar practices were carried out in Anatolia to reduce the impact and effectiveness of the National Struggle for the sake of independence. The successful continuation of the Turkish War of Independence set an example for the nations that had to live under the yoke of great powers and Turkish national struggle was welcomed with sympathy. The effective powers of the region, especially Britain, accelerated their counter-propaganda and prevention activities in order to cope with this new situation.

In this period, the British High Commissioner in Egypt started to carry out intelligence and propaganda activities regarding the people sent from Anatolia to Egypt. These people were carrying out activities related to the supply of weapons, ammunition and money to Anatolia during the National Struggle. In addition to their support activities for the Anatolian Movement, there is various information in the correspondence of the British representatives about

these people who work to support the nationalist movements against the British in Egypt. The British, who determined that activities were carried out at the point of transporting people, weapons and ammunition from Anatolia to Egypt, expressed this in their correspondence. While the British called the Turkish activities in Syria and Egypt as “Kemalist propaganda” in general, they described these activists as “Kemalist Agents”. The British administration tracked the Turkish officials who came to the region and kept notes about them. The accomplishment of the Turkish War of Independence created excitement in the peoples of the region, but the British tried to reduce the effect of this victory with counter-propaganda.

In the documents titled as “Turkish and Kemalist Agents”, Turkish officials working in the region were the subject. These documents, which are stamped by the British High Commissioner based in Cairo, are composed of confidential reports prepared by British officials in centers such as Damascus, Aleppo, Beirut and Cairo. When we look at the reflections of the “Kemalist activities” in the region on the British intelligence documents, many names and their activities draw attention. According to the records in the documents, the British tried to decipher the “Kemalist Agents” by using both their own intelligence officers and informants and informed the other representatives about them. Information about Turkish officials in the regions, their physical appearance, movements, residents and activities were carefully noted. The British, who specifically mentioned a secret organization called “İstikbal”, which they called the “Kemalist Secret Society” in the documents, deciphered the members of this organization and reported the lists about them to other mission representatives. It is stated in the documents that a similar structure was organized in Mersin under the name of “Kemalist Centre”, with the phrase “secret”.

The regions, which were part of Ottoman territory and homeland for hundreds of years, were forcibly abandoned after the First World War, but contact and relations with the Middle East were not interrupted. On the contrary, Anatolia, which struggled for independence, did not lose its interest in the region. As it is understood from the British documents, both during the National Struggle and in the first years of the Republic, the interest in the region did not remain only in the emotional dimension, but the Turkish state continued its struggle to exist in the region with some open and secret activities. Although it is not known in detail what kind of activities the Turkish officials operating in the region carried out in the next period despite the close follow-up of the British, it is understood that the Turkish state mind tried to fulfill its historical responsibility with its activities towards the region even during the collapse and establishment periods. Although the official records were revealed and evaluated in the study, it should be noted that there are always “unknown/unexplained” and “closed” parts in intelligence and spying related activities due to their nature.